

реакцію на російське вторгнення в Крим. І хай поки що західна допомога Україні не вповні достатня, наодинці з агресором ми вже точно не залишимося.

А я тим часом намагався зрозуміти для себе та пояснити іншим, чому ця війна взагалі стала можливою — і напівтаємне захоплення Криму тоді, і відкрите повномасштабне вторгнення тепер. Деякі мої міркування, випробувані часом, хотів би запропонувати вашій увазі. Так, далеко не завжди я мав рацію, а іноді відверто помилявся — від такого не застрахована й ця книжка. Однак прожитий досвід нічого не вартий, коли його не осмислити, а осмислення неможливе без пошуку відповідей на запитання.

Тому без жодних претензій на остаточну істину просто пропоную пошукати їх разом.

ЯК СТАЛА МОЖЛИВОЮ НИНІШНЯ ВІЙНА, АБО ПРО ЩО ЦЯ КНИЖКА?

З 2017 року я неодноразово говорив і писав, що «великої» війни між Україною та Росією не буде. 200-тисячної ворожої армії явно недостатньо, щоб завоювати нас, вторгнення закінчиться поразкою, Володимир Путін це розуміє й просто блефує. Однак я недооцінив ступінь безумства та необізнаності Кремля, тому помилився — повномасштабна війна почалася. Але наша перемога вже стала очевидною річчю — у цьому я мав рацію. Гадаю, настав час попрацювати над власними помилками, а заодно спробувати задати концептуальну рамку осмислення цієї війни на майбутнє.

Російсько-українська війна за визначенням передбачає наявність щонайменше трьох феноменів: Росії, України та війни. У нашому конкретному випадку до них доданий феномен світу (чи, може, варто говорити про світи — у множині?).

Роз'яснити феномен війни — це осмислити два питання: *чому ця війна взагалі почалася* (тобто *чому Росія напала на Україну?*) та *чому Україна перемогла?*

Відповідь на перше передбачає «вилку» інших двох запитань — *чому Росія напала взагалі* та *чому Росія напала саме зараз?* Не сильно помилюся, якщо стверджуватиму, що російська агресія «взагалі» зумовлена тим, що ця країна — імперія. Імперіалізм майже завжди призводить до війни, тому що імперії в принципі ґрунтуються на силі, тож насильство в них вважають за прийнятний та ефективний політичний інструмент.

У нашому випадку Росія (і уряд, і народ) може розглядати Україну як бунтівну периферію, за яку вже воювали в минулому. Отже, теперішня російсько-українська війна в ґрунті речі визначена ефектом колії попередніх воєн Росії взагалі та зіткнень з Україною зокрема впродовж багатьох століть. І це підводить нас до низки справді фундаментальних питань про природу Росії: *чому і як вона стала імперією та чому досі збереглася, хоча імперіалістична доба наче давно минула?*

Напад «саме зараз» змушує замислитися над тим, *чому Путін урешті-решт віддав такий наказ?* Пошук відповіді передбачатиме аналіз особистості російського правителя (спробу зазірнути в його голову, щоб оцінити суб'єктивні фактори) та аналіз поточної ситуації в Росії, ситуації, що уможливила цю агресію (огляд об'єктивних факторів). Грубо прикинувши, можемо відповісти, що на рішення Путіна вплинули його антидемократизм (досвід чекіста наприкінці 1980-х: «вшита» в КГБ зневага до людей і травма розпаду системи) та кримінальні звички (хтозна, що там із ним було на лєнінградських вулицях у юності, але життя в «бандитському Петербурзі» 1990-х накладає відбиток). Жодних сумнівів, що він від самого початку вважав вербування (підкуп, компромат) і насильство за найкращі способи досягти мети і, ставши на чолі держави, реалізував раніше набуті звички. Також не можна оминати путінську українофобську ідею про «єдиний народ» та «несправжню Україну». Ну і, нарешті, мають значення конспірологічні уявлення Путіна про устрій світу загалом і новітню історію України зокрема — «наколоті апельсини» 2004 року та «печенькі Нуланд» 2013-го. Тож цієї війни не осмислити, якщо не проаналізувати особистості російського лідера.

Однак я далекий від думки, що Путін «еволюціонував» від корупціонера до вбивці — він завжди був такий, просто Росія

не завжди надавалася до втілення його планів. І це підводить нас до пошуку об'єктивних причин нинішньої війни — *як Путін прийшов до влади й чому російське суспільство терпить його вже два десятиліття, як Росія перейшла від «гібридного» режиму до майже «чистого» тоталітаризму* та, нарешті, *чому Росія не напала на Україну раніше і що змінилося, що вона напала саме зараз?* Попереду ще багато роботи, але одна відповідь уже маячить перед очима — російська економіка, армія та спецслужби посилювалися поступово, і якщо раніше жертвами кремлівської агресії ставали менші та слабші держави, то тепер настала черга України. Скориставшись нашим послабленням після Революції Гідності, Росія напала на Крим і Донбас, а повномасштабне вторгнення стало наслідком ефекту колії того рішення. Згадаймо й про не дуже швидкий, але невідворотний крах «нафтогазової голки». З деталями буде значно складніше, але суть залишиться незмінною.

Однак російське суспільство загалом схвально поставилося до дій Путіна («кримський ефект» як відповідь, чому війна почалася саме з півострова). По-перше, для імперій плюс-мінус типово зверхнє (від шовінізму до расизму) ставлення до колоній та периферій (теперішніх чи навіть колишніх), і це стосується не лише інститутів, але й більшості звичайних жителів метрополії. Так, процеси деколонізації в Третньому світі можуть спровокувати деімперіалізацію в Першому, і ми бачимо це на прикладі Британії та Франції. Звісно, розставати не лише з імперським статусом (військовим чи економічним), але навіть з імперською свідомістю непросто, і рештки побутового шовінізму та расизму можуть переслідувати вчорашніх колонізаторів іще досить довго. Однак факт залишається фактом: «одужання» в принципі можливе, і кілька націй уже йдуть цим шляхом. Але не Росія. Чимало росіян досі

марять імперією, а Путін намагається подарувати їм ССРСР 2.0. Ну як тут встояти? А по-друге, навіть якби більшість населення була проти, в автократіях голос народу однаково не має вирішального значення.

Також цим можна пояснити й геноцидний характер теперішнього вторгнення — шовінізм/расизм населення (зокрема, солдатів) щодо українців, особиста українофобія Путіна та поразка у війні (якби Київ упав за три дні, репресії мали б обліковий, а не масово-хаотичний характер). Однак найважливіша причина російських звірств — це захмарний рівень побутового насильства в самій Росії — теж спадок автократії, — яке безперешкодно виплескується в Україну.

Тепер перейдімо до причин перемоги України. У першому наближенні можна дати три відповіді на це запитання. По-перше, Україна виявилася набагато сильнішою, ніж вважала Росія (і світ). По-друге, Росія виявилася значно слабшою, ніж вважала вона сама (і світ). І по-третє, світ, усупереч очікуванню Росії та тривогам України, не залишився байдужим і навіть зрештою дієво підтримав жертву, не обмежившись лише висловленням глибокого занепокоєння.

Кожну з цих відповідей можна розбити ще на дві (тож їх шість), а потім згрупувати у два блоки. Перший — *чому Росія так помилилася в оцінці України, себе і світу?* І другий — *а) чому Україна насправді міцніша, б) Росія слабша, в) світ не такий байдужий, як це здавалося раніше?*

У ґрунті речі весь перший блок можна звести до одного запитання, і відповідь на нього буде очікувана до банальності. Як можемо судити, усі автократичні режими рано чи пізно втрачають зв'язок із реальністю, і Росія — не виняток. Що далі в ліс, то менше фюрер хоче чути від оточення неприємні речі. Після 20 років путінізму в Кремлі майже не лишилося розумних — їх

витіснили вірні. Тож не варто було очікувати від них адекватного сприйняття реальності, ба більше — адекватних рішень. Кремль так довго брехав про свою потугу, слабкість України та безсилість і лицемірство світу, що зрештою і сам у це повірив.

Недалеко буде й відповідь на друге запитання другого блоку. Слабкість Росії — наслідок поєднання її слабкої корумпованої економіки (так, гроші в бюджеті є, але отримані вони від продажу ресурсів; самостійно Росія майже нічого не виробляє) та авторитарного режиму, який сам і влаштовує «розпили» та «відкати». Пропаганда вдає, ніби все так і має бути, а за критику можна отримати штраф або тюремний строк.

Причини стійкості України — тема окремого великого дослідження. Щонайменше варто почати з відповіді на запитання, *чому Україна — не Росія і як саме це виявлене?* Водночас відповідати потрібно в історичному контексті й почати із заперечення «єдності» Русі, акцентувавши на різниці між Московією та Литвою, а далі порівняти козацько-республіканський устрій із самодержавством та український національний рух із російським імперіалізмом, завершивши відмінностями у XX столітті. Українська історична колія неодноразово проходила паралельно до російської, але жодного разу не злилася з нею остаточно. Зрештою, сума цих відмінностей дала змогу Україні не лише від'єднатися від Росії, але й збудувати альтернативну, цілком життєздатну модель, яка продемонструвала 2022 року потрібний запас міцності. З одного боку, саме завдяки децентралізації та демократизації, властивим українцям, усе суспільство мобілізувалося для спротиву. З другого, нам пощастило мати 30 років для розвитку державних інститутів, які не дали провалитися в анархію та отаманщину.

Не варто забувати також, що неодноразово в історії прогресивні та людяні суспільства падали жертвами агресії великих

брутальних сусідів. Те, що Україна не просто стабілізувала фронт, а ще й наступає, не втратила більшу частину території й не перейшла до партизанської війни, має пояснення. І воно — не лише в нашій силі та слабкості наших ворогів, але й у підтримці Заходу. Уперше за все минуле століття провідні країни світу не залишилися байдужими й зробили ставку не на Росію, а на Україну. І запитання, *чому Захід нарешті прозрів*, теж потребує ґрунтовної відповіді. Найпевніше, ліміт поступок агресивним автократіям — конечна величина, тож рано чи пізно чемберленів змінюють черчиллі. Однак якби Україна сама здалася чи не впоралася б із вторгненням у перші місяці, Захід за неї не вступився б. Глибоке занепокоєння та санкції — от і все. Тому й цю проблему варто розглядати комплексно.

А втім, усі ці висновки відкриті для дискусії. Може, я помиляюся не лише щодо якихось конкретних відповідей, але й самої концептуальної рамки. Тоді питання про російсько-українську війну мають бути сформульовані інакше. Ті відповіді, які я знайшов, подані в цій книжці. Може, вони такі самі хибні, як мої передбачення 2017 року, а може, ні.

В одному я впевнений точно — ми потребуємо цієї розмови. Бо ніхто краще за нас не пояснить, чому Росія програла, а Україна виграла.

Ми ж не хочемо, щоб учергове відповіді на наші фундаментальні запитання давав хтось інший?

РОЗДІЛ 1

ДОВГА ТІНЬ МИНУЛОГО: ВІД РУСІ ДО ССРСР

помітні виступи ревізіоністів і крайніх правих, абсолютна більшість німців поділяє відповідальність за дії предків, а держава переслідує колишніх нацистів — навіть столітніх.

Цей етап теж неминучий на шляху розбудови повноцінного суспільства. І якщо не пройти його — усі попередні, хай і успішні, втрачають сенс. Не знаю, чи буде в Росії трибунал на кшталт Нюрнберзького, свій Інститут пам'яті чи аналоги південно-африканської Комісії правди та примирення. Однак того не уникнути, якщо вони хочуть справжніх змін, і це однозначно.

Коротко підсумую. Святих народів не буває: у минулому кожної держави є темні сторінки. Історична колія — циклічне відтворення сталих політичних і культурних практик — теж існує. Однак вийти з неї, щоб вибрати новий шлях до майбутнього, цілком реально. Потрібно спочатку заборонити тоталітарні інститути, потім подолати загальну бідність, а наостанок — порухнутися з минулим. Німеччині цього не вдалося зробити 1918 року — і наслідком став нацизм. Зате німці все змогли, хай довго й тяжко, після 1945-го. Росія не склала іспиту 1991-го, тому сьогодні ми маємо війну. Однак після перемоги України в росіян з'явиться шанс за 30 років переіменувати життя на краще, але лише від них залежить, чи впораються вони з цим завданням.

Бо альтернативою знову стане війна — може, остання в їхній історії.

Бо після неї там не лишиться нікого.

Р. С. Незалежні Ічкерія, Татарстан, Тува та Якутія-Саха мають пройти свій шлях, відмінний від російського, але це вже окрема історія.

Зміст

Передмова	3
Як стала можливою нинішня війна, або Про що ця книжка?	5
Розділ 1. Довга тінь минулого: від Русі до СССР	11
Кому належить спадок Русі — Росії чи Україні?	13
Чи справді росіяни з українцями — один народ?	19
Російський імперіалізм від «Третього Риму» до «Русского міра»	33
Як Петлюра створив Совітський Союз та незалежну Україну — причому одночасно	40
П'ять тез до століття створення СССР	50
СССР = ІДІЛ	52
Як СССР програв Другу світову війну	57
Не давати тиранові пальця: уроки Кримської конференції	63
Розділ 2. Піррова перемога: російська окупація Криму	69
Крим — цвинтар імперій	71
Виграна битва програної війни: Крим — Перл-Гарбор для Росії	80
Без варіантів. Чи могла Україна 2014-го втримати Крим?	93
Кремлівський символ віри: російські виправдання анексії Криму	99

Неочевидна втрата: викрадення нашої історії.....	109
Від «Generalbezirk Krim» до «Республіки Крим»: гітлерівська візія та путінська реальність	113
Як визволити Крим: уроки Петра Болбочана	129
Розділ 3. Від формальної незалежності до реальної суб'єктності: Україна в пошуках себе	137
Чому Україна — серед найменш щасливих країн світу	139
Чому Україна не повторить долі Афганістану	145
Україна від декомунізації до деколонізації	151
«Кульг Бандери» в Україні: історія однієї лякалки	161
Як правильно викладати історію Другої світової війни в школі	171
Як правильно святкувати 22 вересня та 14 жовтня.....	177
Чому міжнародні правозахисники так нічого й не зрозуміли про Україну	187
Нова гуманітарна стратегія для України	192
Розділ 4. Рашизм і путінізм: як Росія породила Путіна, а Путін звабив Росію	207
Від Леніна і Бандери до Ющенка та Навального: як Кремль труїв своїх і чужих	209
Від гласності до розвиненого путінізму: російська історична політика 1985—2022 років.....	214
Моргот-Сталін і Саурон-Путін: Росія як справжній Мордор	219
Поворот не туди: коли сучасна Росія збочила на шлях авторитаризму.....	225
Путін не перетворився з корупціонера на терориста. Він завжди був такий	232

Путін і порожнеча: чому тиран втрачають зв'язок із реальністю	237
Від «братських» народів до «одного єдиного»: як Путін уявляв собі українців	243
Три джерела і 100 мільйонів складових рашизму: спроба аналізу	251
Брестський мир від Леніна до Суркова: нове виправдання російської експансії.....	269
Чому Росія не зверне зі шляху війни й терору... ..	276
...і чому це вже не врятує її від поразки?.....	281
Росія — найбільш русофобська країна у світі.....	286
Дідів убивали: навіщо Росії статус жертви геноциду.....	292
Путін закриває книгу історії Росії.....	297
Розділ 5. Зіткнення цивілізацій: російсько-українська війна та світ	303
Нова війна за незалежність України	305
Російсько-українська війна 1991 року.....	310
Вісім рівнів російсько-української війни.....	317
Сім фатальних помилок, які погублять Путіна й усю Росію.....	324
Сім невивчених уроків російсько-японської війни	333
Російсько-українська війна — це війна між минулим і майбутнім	341
Росія готуватиме солдатів зі школи	347
Ментальна війна як складова гібридної	355
Нова Невська битва: як Кремль пояснює росіянам сенс війни	365
Як Україна врятувала Землю від чергової світової війни	374

Чому Захід боїться поразки Росії	378
Коли Росія прогнала цю війну?	383
Херсонська дуга й завершення перелому в російсько-українській війні	389
Розділ 6. Кінець історії: контури російської поразки та української перемоги	395
Друга холодна війна завершиться, як і перша, поразкою Москви	397
План Д10: як назавжди перемогти Росію.....	402
Переможець не завжди отримує все. Урок російсько-японської війни для України	408
Громадянська війна в Росії неминуча.....	413
Чи стане колись Росія нормальною країною?	420

Науково-популярне видання

Серія «Історія та політика»

ГРОМЕНКО Сергій Вікторович

Чому Україна виграє

Провідний редактор *Н. Р. Тлумацька*

Редактор *Є. О. Редько*

Технічний редактор *Д. В. Заболотських*

Художні редактори *В. О. Трубочанінов, В. О. Гапоненко*

Дизайнери й верстальники *І. О. Гнідая, В. О. Верхолаз*

Підписано до друку ???.2023. Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 25,2.

Наклад ?? прим. Зам. № ??

Термін придатності необмежений

ТОВ «Видавництво «Віват»», 61037, Україна, м. Харків, вул. Гомоненка, 10.

Свідцтво ДК 4601 від 20.08.2013.

Видавництво «Віват» входить до складу ГК «Фактор».

Придбати книжки за видавничими цінами та подивитися детальну інформацію про інші видання можна на сайті vivat-book.com.ua
тел.: 0-800-201-102, e-mail: ishop@vivat.factor.ua

Щодо гуртових поставок і співробітництва звертатися:
тел.: +38 (057) 782-82-20, e-mail: info@vivat.factor.ua

Адреси фірмових магазинів «Книгарня Vivat»:
м. Івано-Франківськ, вул. Івана Труша, 4, e-mail: vivat.frankivsk@gmail.com
м. Київ, вул. Петра Сагайдачного, 8,
тел.: +38 (044) 338-31-38, e-mail: vivat.kyiv@gmail.com
м. Львів, пл. Галицька, 12,
тел.: +38 (032) 235-51-77, e-mail: bookvivatlviv@gmail.com
м. Харків, вул. Квітки-Основ'яненка, 2,
тел.: +38 (057) 341-61-90, e-mail: bookstorevivat@gmail.com
м. Харків, вул. Сумська, 67,
тел.: +38 (057) 782-82-20, e-mail: vivat.sumska@gmail.com

Видавництво «Віват» у соціальних мережах:
facebook.com/vivat.book.com.ua, instagram.com/vivat_book

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом у друкарні «Фактор-Друк»,
61030, Україна, м. Харків, вул. Саратовська, 51, тел.: +38 (057) 717-53-55